

NIETZSCHE’NİN HUKUK ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME^(*)Serdar KOÇAK^(**)

Öz

Hukukun ve hukuk felsefesinin tarihi, felsefenin tarihinden bağımsız düşünülemez. Bu üç tarih alanında olan hemen her şey birbiri ile ilişkili olarak meydana gelmiş ve birbirini derinden etkilemiştir. Hukuk, temel ilkelerini hukuk felsefesinden alırken hukuk felsefesi de kavramlarını felsefeden devşirir. Dolayısıyla felsefe tarihinin önde gelen isimleri hem hukuk hem de hukuk felsefesi için büyük önem ve değer taşırlar. Nietzsche, her ne kadar hukuka ve hukuk felsefesine dair sistematik düşünceler ortaya koymamışsa da meseleye etraflıca bakıldığında hukuk ve hukuk felsefesi için kendisinden istifade edilebilecek değerli bir filozof olduğu görülmektedir. Bilhassa güncel hukuk ve siyaset krizi karşısında içine düşülen durumun vahameti karşısında Nietzsche gibi önemli bir düşünürün hukukun temel kavramlarına getirdiği tanımlar, bu alanda yaptığı kavram soykütükçülüğü ve bu kavramlar hakkında söyledikleri üzerinden hukuk felsefesine ve hukuka bir katkı sağlamanın imkânı da araştırmaya değerdir. Nietzsche, metinlerinde hukuk, hak, adalet, suç, ceza, iyi ve siyaset gibi hukuk bağlamı kavramlara defalarca değinmiş; hukuka olan alakasını bu kavramların ortaya çıkış hikayelerine, kökenlerine, farklı tarihlerde nasıl yorumlandıklarına, anlamlarının zamanla nasıl değişip durduğuna ve genel olarak tarihlerine duyduğu ilgiyi vurgulayarak göstermiştir. Yeterince dikkatli okunursa Nietzsche, hukuku ve onun temel kavramlarını defalarca tanımlamış ve hukukun felsefedeki yerini, diğer filozoflardan ayrı bir biçimde, son derece özgün bir bakış açısı ile tespit etmiştir. Bu çalışma felsefi bir bakış açısı ile filozofun hukuk anlayışını aramakla birlikte onun hukukun ve hukuk felsefesinin temel kavramlarına bakışını ortaya çıkarma amacı da gütmektedir. Nietzsche'nin hukuk üzerine söylediklerinin ve onun felsefi yöntemleri aracılığı ile hukuk hakkında söylenebileceklerin hukuk felsefesi tarihine işlenmesinin gerekliliği, bu çalışmanın ortaya çıkmasını olanaklı kılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Nietzsche, Hukuk, Hukuk Felsefesi, Hukuk Kavramları, Adalet.

AN INVESTIGATION ON NIETZSCHE’S CONCEPTION OF LAW

Abstract

The history of law and legal philosophy cannot be separated from the history of philosophy. Much of everything that happens in in these three fields of history, occurred in relation to each other and affected deeply with one another. While law obtains its basic principles from legal philosophy, legal philosophy draws its concepts from philosophy. Therefore, prominent figures in the history of philosophy are of great importance and value for both law and legal philosophy. Although Nietzsche did not put forth systematic thoughts on law and legal philosophy, after careful consideration he is a valuable philosopher who can benefit to law and legal philosophy. Especially if the gravity of the situation in the face of the current legal and political crisis can be seen sufficiently; the definitions brought by an important thinker as Nietzsche, to the basic concepts of law, the concept genealogy he made in this field, and the possibility of contribution to legal philosophy and the law itself through what he said about these concepts is worth investigating. Nietzsche has repeatedly referred to legal concepts such as law, right, justice, crime, punishment, good and politics in his texts. He

(*) Makalenin Dergiye Geliş Tarihi: 14.04.2023 - Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 31.05.2023,
DOI No: 10.54704/akdhfd.1283311.

(**) Doktor Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe / Antalya, Türkiye.
E-posta: serdkocak@gmail.com,
Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0003-3746-2842>.

"This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)"

showed his interest in law by emphasizing his interest in the origin narratives of these concepts, their etymologies, how they were interpreted in different periods of history, how their meanings have kept changing over historical timeline and their history in general. If read carefully enough, Nietzsche has defined law and its basic concepts many times and determined the place of law in philosophy with a very original point of view, different from other philosophers. This study aims to reveal the philosopher's conception of law from philosophical point of view and his thoughts about the basic concepts of law and legal philosophy. The necessity of processing what Nietzsche said on law and what can be said about law through his philosophical methods has made it possible for this study to be born.

Keywords

Nietzsche, Law, Legal Philosophy, Legal Notions, Justice.

Extended Abstract

The history of law and legal philosophy cannot be separated from the history of philosophy. Much of everything that happens in in these three fields of history, occurred in relation to each other and affected deeply with one another. While law obtains its basic principles from legal philosophy, legal philosophy draws its concepts from philosophy. Therefore, prominent figures in the history of philosophy are of great importance and value for both law and legal philosophy. Although Nietzsche did not put forth systematic thoughts on law and legal philosophy, after careful consideration he is a valuable philosopher who can benefit to law and legal philosophy. Especially if the gravity of the situation in the face of the current legal and political crisis can be seen sufficiently; the definitions brought by an important thinker as Nietzsche, to the basic concepts of law, the concept genealogy he made in this field, and the possibility of contribution to legal philosophy and the law itself through what he said about these concepts is worth investigating. Nietzsche has repeatedly referred to legal concepts such as law, right, justice, crime, punishment, good and politics in his texts. He showed his interest in law by emphasizing his interest in the origin narratives of these concepts, their etymologies, how they were interpreted in different periods of history, how their meanings have kept changing over historical timeline and their history in general. If read carefully enough, Nietzsche has defined law and its basic concepts many times and determined the place of law in philosophy with a very original point of view, different from other philosophers. This study aims to reveal the philosopher's conception of law from philosophical point of view and his thoughts about the basic concepts of law and legal philosophy. The necessity of processing what Nietzsche said on law and what can be said about law through his philosophical methods has made it possible for this study to be born.

Firstly, this study investigates how Nietzsche defines the main legal concepts, such as law and right, in his works. For Nietzsche, who did not directly address the fundamental problems of legal philosophy or try to define the basic concepts of law, the more significant concern lies in the fundamental biological and natural truth that transcends all concepts. These concepts, including law, are all products of language and culture in the first place. Nietzsche, naturally, would have known and acknowledged that capturing the definition of law through language and culture was impossible. However, his philosophy perceives the endeavor to explore instinctive, biological, and natural truths beyond concepts as a necessity of thought.

Regarding the question of what law encompasses, Nietzsche refutes the notion that law is an objective and universal reality. According to him, law is entirely a creation of mankind. The establishment of law came into existence through the imposition of power dynamics among individuals - or, in Nietzschean terms- through the will to power. It functions as a mechanism for the self-protection of society. The foundational elements of law are rooted in the concepts of crime, punishment, and sanction. Consequently, the primary objective of law in its historical context is to ensure societal peace by regulating this struggle for power. However, when considering the non-historical aspect - the dimension of what the law ought to be - Nietzsche's stance within the nature-culture conflict brought forth by modernity becomes evident. In this conflict, Nietzsche unequivocally denounces culture in favor of nature, consistently aligning himself with the natural. These central ideas in Nietzsche's philosophy are further explored and expounded upon through his definitions and explanations of concepts in the subsequent sections of the study.

GİRİŞ

Nietzsche, hukuk anlayışını ortaya koymak adına hukuk felsefesinin temel kavramlarına sistematik tanımlar getirmek için çabalamadığı gibi hukuk felsefesinin temel sorunları ile de doğrudan ilgilenmemiştir. Bunun yerine, Nietzsche'nin insanın davranışları ve bilhassa insanın kendisi ile ilgilendiği düşünülebilir. Hukuku tanımlamanın her türlü öncelikle insan davranışlarının tanımlanması ile mümkündür. Zira “insan nasıl davranmalı?” ya da “insanın hangi davranışları meşrudur?” soruları hukukun kendisini de en az ahlaki ilgilendirdiği kadar ilgilendirir. Tıpkı Nietzsche'de olduğu gibi, insan ve onun davranışları üzerine konuşmaya ve özellikle bunu iyi ve kötü kavramlarının soykütüğü üzerinden yapmaya çalıştığımızda aslında arka planda üzeri kapalı bir hukuk tarifi yapılıyor olduğu da görülecektir. İşte Nietzsche'nin metinlerinden de hukuk felsefesine ait temel kavramlar ve Nietzsche'nin bunlara yaptığı tarifler bu bakış açısı ile ortaya çıkarılabilir ve Nietzsche'nin hukuk anlayışı bu kavramlara getirdiği tanımlar üzerinden yorumlanabilir.

Hukuk felsefesinin temel kavramları nelerdir? Bu kavramların belirlenmesinde birçok öznel ölçüt kullanılabilir elbette. Ancak bu çalışma sınırlarında, Nietzsche bağlamında kalmak ve onun metinlerine olabildiğince fazla temas edebilmek amacıyla, onun en çok değindiği kavramlar ile hukuk felsefesi literatüründe sıkça tartışılan kavramların yaklaşık kesişim kümesini almanın tutarlı bir yaklaşım olacağı düşünülmüştür. Bu sebeple hukuk, hak, adalet, ceza, suç, iyi ve siyaset kavramları seçilmiştir. Nietzsche, kısa denilebilecek düşün hayatında bu kavramların her birine defalarca değinmiştir. Nietzsche'yi hukuk felsefesi bağlamında incelemek öncelikle Nietzsche'de bu kavramların arkeolojisini yapmakla mümkün olacaktır. Bunda muvaffak olabilmenin yolunun; Nietzsche'nin metinlerini hakikatli bir nakkaş detaycılığında taramanın yanında *hukukun soykütüğünü* araştırmaktan da geçtiği söylenebilir. Nietzsche'nin, kendinden sonra gelen ahlak felsefesi, epistemoloji, ontoloji, siyaset felsefesi ve sosyal teori gibi alanlarda derin izler bıraktığı, ayrıca dil felsefesi, zihin felsefesi, edebiyat felsefesi gibi felsefenin hemen hemen tüm alanlarında önemli etkileri olduğu, yakın dönem felsefe camiasında genel bir kanaat olarak bilinmektedir. Hukuk felsefesine bıraktığı etkiler ise daha derinde kaldığından açıkça görünmemektedir. Goodrich'in de belirttiği gibi¹, 20. yüzyılın geç dönemindeki hukuk tartışmalarında Nietzsche'nin ismi hem hiçbir yerdedir hem de her yerdedir. Bu tartışmalarda Nietzsche'nin ismi görünmeyen bir alandadır. Derrida, Foucault, Baudrillard, Irigaray ve Deleuze gibi filozofların metinlerinde adeta gömülü ve saklı haldedir.

Nietzsche'nin hukuk anlayışını araştırmaya başlamadan önce, hukuk idesine hem genel bir bakış atmak hem de Nietzsche'ci soykütükçü yaklaşım² ile ta-

¹ Goodrich, Peter and Valverde, Mariana. *Nietzsche and Legal Theory Half-Written Laws*, (New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2005), viii.

² İng. Philosophical genealogy.

rih sahnesinde hukuku aramak gerekirse; yazılı tarihi incelediğimizde, Antigone³ savaşta düşman safında ölen kardeşinin, kral tarafından gömülmesi yasaklanmış cesedini -Tanrıların isteği ve kuralı olduğu iddiası ile- kral emrine karşı gelmek pahasına gömdüğünden beridir hukukun ne anlama geldiği ve kaynağının ne olduğu tartışması *doğal hukukçular* ile *diğer hukukçular* arasında yapılagelmiştir. Daha üst düzey ve sofistike bir düzlemde her ne kadar böyle bir tartışma yapılıyor olsa da aydınlanma çağı gelene kadar tarihin büyük bölümünde, insanın kolektif zihninde hukuk denince anlaşılının, *doğal hukuk* olduğunu görüyoruz. Bu kaniya, siyasi tarihe ve özellikle hukuk tarihine kapsamlı bir bakış atarak ulaşılabilir. Aydınlanma sonrası bilhassa Napolyon Fransa'sında modern ulus kavramının icadı ile bugün bildiğimiz Avrupa'nın inşası da başlamış oldu. "Code Napoleon" adlı medeni kanun tedvini ile bir hukuk devrimi de meydana gelmiştir. Böylece hukuk bir kentin, mezhebin, eyaletin ya da bölgenin -geçmişin bilinmezliğinden birikerek gelen- güncel çok sesli sosyoloji ile uyumsuz, diğer bölgelerin çoğundan bağımsız, hükmettiği yerlerde ortak bir tutarlılığa sahip olmayan, son derece düzensiz ilke ve yasaları yerine bütün bir ulusun eşitçe uymakla yükümlü olduğu genel, özenle tasnif ve tedvin edilmiş, herkese açık şekilde *ortada olan* yasalar haline gelmiştir. Zaten, pozitivizmin kökü olan "pozitif" sözcüğü kökensel olarak Latince "*ponere*" sözcüğünden gelir⁴ ve birebir Türkçe karşılığı "ortada olan" demektir. Hukuki pozitivism, genel olarak Hume⁵ ve Kant'ın epistemolojisi⁶ ve Comte'un pozitivist felsefesinin ardından Napolyon Fransa'sındaki hukuk bilimi gelişmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır⁷. Hukuki pozitivism buradaki öncülü Tefsirci Hukuk Okuludur⁸. Tefsirci Okuldan önce hukuk büyük oranda doğal hukuktan ibaretti. Napolyon Fransa'sında tarihte ilk defa modern anlamıyla tedvin edilen medeni kanun, şu büyük problemi ortaya çıkardı: yargıçlar kararlarını, yüzyıllardır yaptıkları gibi doğal haklara ve doğal hukuka -diğer bir deyişle akıllarına işli olduğunu düşündükleri adalet duygusuna- göre mi verecekler yoksa kararlar zaten sistemli olarak tedvin edilmiş kanunların açıklanması ve tefsir edilmesinden mi ibaret olacak? Tefsirci Okulun, geçmişin doğal hukukunu reddetmesi ve yürürlükteki kanunların hukukun en üst düzey hali olduğunu iddia etmesi ile hukuki pozitivismin yolu açılmıştır⁹.

³ Antigone, M.Ö. 5. Yüzyılda yaşamış Atinalı tragedya yazarı Sofokles'in eserinde geçen bir karakterdir. Bu eserin bir bölümünde Antigone karakterinin sözleri, hukukun kaynağının ne olduğu hakkındaki meşhur felsefi tartışmanın en eski örneklerinden birini oluşturur (Sofokles, *Antigone*, Çev. Sabahattin Ali, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005), 12-13.

⁴ Hoad, T. F. *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*, (Oxford: Oxford University Press, 1996), 363.

⁵ Raymond Wacks, *Understanding Jurisprudence an Introduction to Legal Theory*, (Oxford: Oxford University Press, 2012), 78.

⁶ Keyman, S. "Hukuki Pozitivizm", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 35 (1978), 40.

⁷ Keyman, "Hukuki Pozitivizm", 20.

⁸ Keyman, "Hukuki Pozitivizm", 20-21.

⁹ Keyman, "Hukuki Pozitivizm", 21.

Hukukun ahlaktan beri olduğu/olması gerektiğini savunan hukuki pozitivizm öğretisi 20. yüzyılın önemli hukuki pozitivizm savunucularından olan Herbert Hart'a kadar hukuku egemenin emrine indirgeyen bir anlayışı savunagelmıştır¹⁰; Hart, bu probleme "tanıma kuralı"¹¹ ile çözüm bulmayı önerdi. Doğal hukukun merkez düşünürü diyebileceğimiz Thomas Aquinas ve hukuki pozitivizm kuramının modern kurucusu John Austin'in hukuk için yaptıkları tanımları incelediğimizde; bu iki tarif arasındaki temel farkın ustan ziyade güç kavramına dayandığını görmemiz kaçınılmazdır. "Doğal olan usun buyruğu olarak hukuk" ile "daha güçlüünün koyduğu kurallar olarak hukuk" tarifleri arasındaki çatışma, hukukun kaynağının ne olduğu ve ne olması gerektiği probleminin bir neticesidir. Bu problem hukuk felsefesinin tam olarak merkezinde yer alır. Meşhur Dreyfus Davasından¹² Nazi subayı Adolf Eichmann¹³'in yargılanmasına kadar hukuk tarihinin ana hatları bu problemin çerperindeki tartışmalardan beslenerek gelişmiştir. *Radbruch Formülü*¹⁴ katlanılmaz derecede adaletsiz sonuçlar ortaya çıkarması halinde yasanın uygulanmamasının haklılığını savunarak bu problemi bir çözüm düzlemine oturtmaya çalışır¹⁵. *Hart- Dworkin Tartışması*¹⁶ hukuki pozitivizm ile doğal hukuk arasındaki bu çatışmanın yirminci yüzyılın ikinci yarısını baştan sona kaplayan uzun soluklu bir temsili gibidir¹⁷.

Hukukun mitos ve sözlü/yazılı edebiyat aracılığı anlaşıldığı eski çağlardan itibaren hukukun din aracılığı ile anlaşıldığı teolojik hukuk anlayışlarına; hukukun akıl, mantık, tarih, sosyoloji, pozitivizm, bilim, sosyal bilim, hukuk bilimi veya hukuk felsefesi aracılığıyla anlaşılmaya çalışıldığı yakın çağlara kadar hukukun anlamının tarihini incelediğimizde bir bakıma hukuk, din, akıl ve ahlak

¹⁰ Wacks, *Understanding Jurisprudence an Introduction to Legal Theory*, 80.

¹¹ İng. "Rule of recognition": Herbert Hart'a göre tanıma kuralı, bir hukuk sistemindeki kuralların ne olduğunu belirler ve geçerlilik kriteri oluşturur. Hukuk, tanıma kuralı ile belirlenen birincil ve ikincil kuralların birliğidir. Normlar hiyerarşisinde ana normun belirleyicisidir ve yasal meşruiyetin nihai kaynağıdır. (Herbert L.A. Hart, *The Concept of Law*, (New York: Oxford University Press, Second Edition, 1994), 100.

¹² Émile Zola 13 Ocak 1898 tarihli "J'Accuse...! (Suçluyorum...!) başlıklı mektubu ile hukuk idealini ve hukuk-devlet ilişkisini tarih sahnesinde başka bir merhaleye taşır.

¹³ Hannah Arendt'in "Kötülüğün Sıradanlığı: Eichmann Kudüs'te" başlıklı eserinde ele aldığı kişi. Bu eserinde Arendt, Yahudi Katliamında görev alırken pozitif hukuku yani yürürlükteki kanunları uyguladığı savı ile suçsuzluğunu iddia eden Nazi Subayının savaş sonrası Kudüs'te görülen davası üzerinden hukuk kavramını tartışır.

¹⁴ Gustav Radbruch'un 1946 tarihli bir makalesinde formüle ettiği hukuk anlayışı (Gustav Radbruch, "Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law", Translated by B. L. Paulson and S. L. Paulson, *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 26, No. 1, Spring, (2006), 10-11.

¹⁵ Radbruch, "Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law", 10-11.

¹⁶ Hukuki Pozitivizmin eleştirel bir halini savunan H. L. A. Hart ile doğal hukukun 20. yy. temsilcisi sayılabilecek Ronald Dworkin ve mezkûr filozofların takipçileri arasında yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren süregelen tartışmalardır.

¹⁷ Scott J. Shapiro, (2007). "The "Hart-Dworkin" Debate: A Short Guide for the Perplexed" *University of Michigan Public Law Working Paper No. 77*, (2007): 1.

arasındaki ilişkinin felsefi tarihine de girmiş oluruz. Bütün bunlar Nietzsche metinlerinin süzgecinden geçirilerek yapıldığında ise şunu söylemek mümkündür: hukukun ahlaktan mı doğduğu yoksa ahlakın hukuk ile ilişkisinin sadece tarihsellikten mi ibaret olduğu sorununu aşabildiğimizde daha Nietzsche’ci bir sahaya geçilmiş olur. Bugüne kadarki bütün büyük felsefelerin aslında; hakikate ait savlarla desteklenmiş kişisel itiraflar ve hatıralar olduğunu söyleyen; metafiziğin (dolayısıyla da o güne kadarki felsefenin) mezar kazıcısı olarak Nietzsche için felsefenin kendisi bir yanılgılar yumağından ibarettir. Onun perspektivist (*bakış açısı*) yaklaşımı ile kişiler aynı toplumda yaşasalar dahi “ahlak yok ahlaklar var” denilebilmektedir. Oysa benzer şekilde aynı rejim içinde birbirleri ile hukuki işlemler yapmak zorunda kalan bir toplum için “hukuk yok hukuklar var” dendiği zaman büyük sorunlar ortaya çıkacaktır. Çünkü yasalar önünde, birbirleri ile hukuki işlem yapmak zorunda kalan aynı rejimin her bireyinin eşit hakka, ödeve ve fırsata sahip olduğu; o ideal hukuk düzenini inşa etmek olanaksızlaşacaktır. Şu hâlde hukukun yeniden tarifinde Nietzsche’nin perspektivist felsefesinden yararlanamıyorsak başka hangi yaklaşımlarını kullanabiliriz? Nietzsche’nin us-talıkla yetkinleştirdiği felsefi soykütükcü yaklaşım (*philosophical genealogy*) bu meselede faydalı bir yöntem olabilir. Çünkü Nietzsche, kavramların doğuş anını betimlemek ve kavramların soykütüğünü çıkarmak ile ilgili oldukça özgün yaklaşımlar ortaya koymuştur. Bununla birlikte kimi yazarlarca¹⁸ Nietzsche’nin temel felsefesi olarak tarif edilen *güç istencinin*¹⁹ hukuk felsefesi düzlemine yatırılması ile insanın adalet istencini ve hukuk istencini tartışmak hukuka yeni açılımlar ve yeni ufuklara gözcü niteliğinde yeni pencereler getirebilir. Bu, sorgulanmaya ve araştırılmaya değer konuların tümü Nietzsche’nin sağaltımı yoğun metinlerinin içinde gömülü halde gün ışığına çıkacağı günü beklemektedir.

I. HAK VE HUKUK KAVRAMLARI

Hukuk kavramının tanımlanması ile ilgili olarak Kant’ın kendi çağı için söylemiş olduğu “henüz tüm hukukçular tarafından üzerinde mutabık kalınmış bir hukuk tanımı bulunamamıştır” sözü²⁰ bugün dahi geçerliliğini korumaktadır. Zira hukuk halen birçok farklı biçimde tanımlanmaktadır ve hukukun tanımında bir mutabakata ulaşılamamıştır. Felsefe tarihini incelediğimizde hemen hemen bütün büyük filozofların hukuku tanımlamaya giriştiğini görürüz; bunlardan biri de Nietzsche’dir. Hatta Nietzsche, metinlerinde hukuku bir defa değil defalarca tanımlamıştır. Nietzsche’ye göre hukukun anlamı çağlara göre değişir. Mesela

¹⁸ Georges Bataille, *Nietzsche Üzerine*. Çev., Mukadder Yakupoğlu, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000), 15. ve William Planck, *Nietzsche ve Varlık*, Çev. Cem Kılıçarslan, (İstanbul: Mitra Yayınları, 2012), 15.

¹⁹ Almancası ile “*der wille zur macht*”.

²⁰ Ernst Hirsch, *Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Dersleri*, (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2001), 101.

kendi yüzyılımı önceki yüzyıllardan ayırarak bir hukuk tarifi yapar. Ona göre 19. yüzyılımın insanları kendisini kabul ettirmek için bir güce yaslanmayan bir hukuka inanmaz; onun çağının insanlarına göre her türden hak bir fetihtir²¹. Nietzsche'ye göre -tıpkı evlilik, iş, meslek, vatan ve aile gibi- hukuk da ahlaklılığın doğurmuş olduğu şeyler gibi görünür oysa burjuva düzenlerinin boyaması olan ikiyüzlü görünüşlerden başka bir şey değildir²².

Nietzsche'nin, hukuku ve hakkı tanımlamada ana hukuk felsefesi ekollerinden hangisine yakın olduğunu sorgulamadan önce hak ve hukuk kavramları ile bu kavramların Nietzsche'nin orijinal Almanca metinlerindeki kullanımını araştırmak yerinde olacaktır. Türkçedeki yolculuğuna hakkın çoğulu olarak başlayan hukukun bugün itibari ile dilde geldiği nokta bu kavramların İngilizcedeki durumlarına bir miktar benzerlik ile bir miktar da farklılık gösterir zira İngilizcede hukuk hakkın çoğulu değildir. Hukuk ve hak kavramları; İngilizce²³ ve Türkçe'nin aksine tıpkı Fransızcadaki *droit* sözcüğünde olduğu gibi Almancada da tek bir sözcük ile ifade edilir²⁴: *recht*. Nietzsche, hukuk/hak kavramını *İnsanca Pek İnsanca* adlı yapıtında "keyfi hukuk gerekli" başlığı altında pozitivist denebilecek biçimde ele alır. Burada hukuku, o bilindik alaycı ve küçümseyici üslubu ile "keyfi hukuk"²⁵ şeklinde ifade ettikten sonra; gelinen nokta itibari ile hukukun ancak emredilmiş zorlamadan ibaret olabileceğini, gelenekten beslenen hukuk duygusunun yok olmaya yüz tuttuğunu dolayısıyla keyfi bir hukuk dayatması ile karşı karşıya kalındığını söyler²⁶. Burada gelenekten gelen hukuk anlayışı ile kastedilenin ahlaka dayalı bir doğal hukuk türü olduğu açıktır; Platon, Aquinas, Locke, Rousseau, Marsile De Padoue ve Leo Strauss gibi doğal hukuk öğretmenlerinin aksine Nietzsche'nin, hukuku ve hakkı ussal ya da metafizik bir temele dayandırmadığını anlıyoruz. Zaten hem usun kavramsal tarihteki yeri ile hem de metafiziğin her türlü ile bir tür savaşım halinde olan Nietzsche'den beklenmesi gereken yaklaşım da bu olurdu.

Nietzsche'nin hukuk tanımlarından bir diğeri son derece realist ve materyalist durur ve hatta sosyalistlerin hukuk tariflerini andırır: temelinde gasp ve kaba kuvvet olmayan hiçbir hukuk yoktur²⁷. Nietzsche'nin hukukun amacına dair fikirlerine *Ahlakın Soykütüğünde* değiştiğini görürüz. O, ahlak soykütükçüleri

²¹ Friedrich W. Nietzsche, *Güç İstenci*. Çev., Sedat Umran. (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002), 80.

²² Nietzsche, "Güç İstenci", 171.

²³ İngilizcede hukuk "law" ve hak da "right" sözcüklerine tekabül eder.

²⁴ Nazime Beysan, *Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, 2008), 1-2.

²⁵ Almanca "Willkürliches Recht".

²⁶ Friedrich W. Nietzsche, *İnsanca Pek İnsanca 1*. Çev., Mustafa Tüzel. (İstanbul: İthaki Yayınları, 2007), 301.

²⁷ Friedrich W. Nietzsche, *Yazılmamış Beş Kitap İçin Beş Önsöz*. Çev. G. Aytaç, (İstanbul: Say Yayınları, 2005), 23.

diye nitelendirdiği düşünürleri hukuka amaç atfetmeleri ve özellikle bunu oldukça yanlış biçimde yapıyor olmaları nedeniyle eleştirir. Ahlak soykütükçüleri hukukun insanlar tarafından bir amaç uğruna yaratıldığını iddia ederken; Nietzsche buna karşı çıkar ve insanlık tarihinde hukukun nasıl ortaya çıktığına ulaşmak için hukuka önce bir amaç atfetmenin ve sonra da hukukun bu amaç doğrultusunda ortaya çıktığını söylemenin derin bir yanlışlığı olduğunu belirtir. Zira bir şeyin oluşum nedeni ile o şeyin son yararlılığı, fiili kullanımı ve tarih boyunca bir amaçlar silsilesi içindeki konumu birbirinden bütünüyle ayrıdır. Misal hukuk herhangi bir nedenden ötürü ortaya çıkmış olabilir ancak zaman içinde bambaşka amaçlar için kullanılıyor olabilir. Ve tarih içinde sürekli yeniden yorumlanarak bambaşka amaçları hedefleyebilir. Nietzsche, söz konusu metnin bu bölümünde hukukun kökenini tartışır ve şunu belirtir: canlılar aleminde oluşan her şey bir boyun eğdirme, bir efendi olma amacı taşır. Dolayısıyla, Nietzsche'nin hukukun oluşumu ve hukukun kökeni için de buna paralel düşündüğünü varsayabiliriz: yani Nietzsche'ye göre hukuk bir boyun eğdirme ve efendi olma faaliyetinin sonucu ortaya çıkmıştır²⁸.

İnsanın hukuka boyun eğişi, diğer bir deyişle hukukun hükümlerliliğinin tesisi ise çok daha sancılı bir sürecin sonucudur. Nietzsche'ye göre, insanların hukukun sağlanması için kendi kan davalarından, öçlerinden vazgeçmeleri gerekmiştir. Bununla birlikte insanlığın tarihinde hukuk uzunca bir süre yasaklanmış bir şeydi; bir *vetitum*²⁹ idi. Ancak zamanla geleneği ve töreyi alt ederek insan üzerinde hükümlerliliğini ilan etti³⁰. Nietzsche'nin bu ifadesinden anladığımız kadarıyla, hukukun insan üzerinde kurduğu hakimiyet, insanın o vakte kadarki süreçte töre, gelenek ve görenek ile büyüttüğü ahlak organını -ya da vicdanını- ağrı ile doldurmuştur. Nietzsche, töre/görenek ahlakının hüküm sürdüğü tarih öncesine değinir ve insanlığın karakterinin de -bilgisine ulaşamayacağımız- bu dönemde oluştuğunu söyler. Trajik çağ dediği, delilik ile ilahiliğin eş tutulduğu Sokrates öncesi tragedyalar döneminde ise insan, acı çekmeyi, zalimliği, aldatmayı, öcü ve akli yadsımayı bir tür erdem olarak görmüştür. Buna karşın insan refah, bilme istenci ve merhameti tehlike olarak görmüş; merhamet görme ve çalışkanlığı ise adeta hakaret saymıştır.

Ulpianus'un o meşhur buyruğuna, yani *herkese hakkını ver* sözüne gönderme yapan Nietzsche, bu buyruğa cevabını Zerdüşt'ün ağzından şu şekilde verir³¹: “Nasıl herkese hakkını verebilirim ki! Şu bana yetsin: herkese kendi hakkımı veririm.” İnsan için tepeden tırnağa doğru olmanın olanaksızlığını vurgulayan

²⁸ Friedrich W. Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü*. Çev., Zeynep Alangoya, (İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2011), 81.

²⁹ Latince “yasaklanmış olan”.

³⁰ Nietzsche, “Ahlakın Soykütüğü”, 129.

³¹ Friedrich W. Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. Çev. Turan Oflazoğlu. (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1964), 86.

Nietzsche için bölüşülen haksızlık yarım haktır³². Eski Roma'nın o meşhur sözü, *ubi jus, ibi remedium*³³, Nietzsche'de ters yüz olur zira Nietzsche'ye göre hukuku buyuran metinler tarihin büyük bölümünde hep aynı yolla üretilmiştir: uzun yüzyılların deneyimi, hikayeleri, kurnazlığı, kurnazlıkla başa çıkan akli ve deneme yanılma yoluyla oluşmuş aklın prensipleri. Ve bir halkın gelişmesinin bir aşamasında o halkın -geçmiş ve geleceği en iyi okuyan- sınıfı bu metinleri oluşturarak yaşamda uyulması gereken ve ancak ona uyarak yaşanabilecek deneyimin hukuka dönüşümünü olmuş bitmiş ilan eder. Daha sonra buna karşı önce inanç, sonra da gelenek duvarı ile bu olmuş bitmişliğin değiştirilmesinin önü kapanmış olur³⁴. Başka bir *levha parçalayıcısı* gelip de yeni birikimi bambaşka bir hukuka dönüştürene kadar bu süreç devam eder. Dolayısıyla bu noktada hukuk, çözüm değil soruna dönüşür. Nietzsche bu döngüyü eleştirir ve bu nedenle de Roma'nın o meşhur sözüne karşılık Nietzsche'nin bakış açısı ile şu söylenebilir: çözümün olduğu yerde hukuk var olabilir.

Nietzsche'nin felsefesi ile hukuki realizm arasındaki ilişkiyi inceleyen Diener³⁵, onun hukuk anlayışının hukuki realizm olduğu yönünde üç argüman öne sürer. Bunlardan ilki, Nietzsche'ye ait güç istenci kavramının hukuki realizmin felsefesine uyduğu yönündedir. İkinci iddia, üstinsan ve efendi-köle ahlaki konseptlerinin hukuki realizmi desteklediği şeklindedir. Son iddia ise Nietzsche'ci devlet anlayışının hukuki realizm ile uygunluk gösterdiği. Edgar Bodenheimer ise Nietzsche'nin hukuk anlayışını "*Hukuki Nihilizm*" şeklinde tanımlamaktadır³⁶. Ona göre toplumsal bir kurum olarak hukuka olan inancın erozyona uğraması, Nietzsche'nin felsefesini hukuki nihilizm olarak tanımlamayı haklı çıkarır. Fakat her iki iddiaya da Nietzsche'ci bir yanıt vermek gerekirse Yovel'in, Nietzsche'nin üstinsan kavramı üzerinden bir hukuk felsefesi problemi olarak ortaya çıkardığı³⁷ bir soruyu sorabiliriz: hukuk üstinsan için nasıl görünürdü? Nietzsche'nin üstinsan kavramında, realist ya da nihilist bir yan yoktur. İnsanlığa yer yüzünün anlamı olarak bir üstinsan ideali armağan ettiğini düşünen Nietzsche³⁸, *olan hukuku* daha önce bahsedildiği üzere çeşitli biçimlerde tanımlamıştır; Nietzsche'ci anlayışta *olması gereken hukukun* ise üstinsan kavramının üzerinden inşa edilmesi lazımdır.

³² Nietzsche, "Böyle Buyurdu Zerdüş", 83.

³³ Latince "Hukukun olduğu yerde çözüm de vardır".

³⁴ Friedrich W. Nietzsche, *Deccal*. Çev. Oruç Aruoba, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2008), 85-86.

³⁵ Keith W. A Diener, "Nietzschean Justification of Legal Realism", *The Open Ethics Journal*, 7 (2013), 5-8.

³⁶ Friedrich Balke, "From a Biopolitical Point of View: Nietzsche's Philosophy of Crime", *Nietzsche and Legal Theory Half Written Laws*, Edited by Peter Goodrich and Mariana Valverde, (2006), 51.

³⁷ Jonathan Yovel, "Gay Science as Law: An Outline for a Nietzschean Jurisprudence", *Nietzsche and Legal Theory Half Written Laws*, Edited by Peter Goodrich, and Mariana Valverde, (2006), 23.

³⁸ Nietzsche, Böyle Buyurdu Zerdüş, 30.

Nietzsche'nin hukuk anlayışını daha derinlemesine inceleyebilmek için, onun felsefeye kazandırdığı³⁹ *soykütükçü düşünme yaklaşımını* irdelemek gerekir. Yovel'in de gayet anlaşılır biçimde belirttiği üzere⁴⁰, Nietzsche, soyut bir anlamı ararken Sokrates gibi "x nedir?" diye sormaz. "Güzellik nedir, iyi nedir ya da hukuk nedir" Nietzsche için eksik sorulardır. O, sorularını şöyle sorar: Bana göre x nedir? Güçlü bir insana göre iyi nedir? *Sürü insanına*⁴¹ göre hukuk nedir? Yani her sorunun bir perspektifi vardır; bir "göre"si olmalıdır. Ve tarihin her dönemi farklı perspektifler ve "göre"ler barındırır kendinde. Dolayısıyla soyut kavramların tarihi, o kavramların görelidir. Ve bir kavramın anlamına ulaşabilmek için bütün bu tarihi, farklı perspektifler üzerinden incelemek gerekir, yani felsefi soykütükçülük (felsefi jeneoloji) yapmak gereklidir. Bu nedenle, Nietzsche'ci anlamda hukukun gerçek anlamına yaklaşabilmenin yolu, hukukun soykütüğünü çıkarmaktır. Tıpkı Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğünde* yaptığı gibi; dilbilim, kökenbilim, antropoloji, dil felsefesi⁴², dilci felsefe⁴³, siyasal, felsefi, teolojik ve sosyal tarih ile edebiyat tarihi bu soykütük çıkarma işleminde faydalı aygıtlardır.

II. ADALET KAVRAMI

Nietzsche, adalet⁴⁴ kavramını hukuk felsefesine uygun bağlamda *Ahlakın Soykütüğünde*⁴⁵ ve *İnsanca Pek İnsancada*⁴⁶ ele alır; buna göre denge tüm hukukun koşuludur, birbirlerine aşağı yukarı eşit güçlerin denkleğinden de adalet doğar. Nietzsche aynı eserde adalet kavramının ortaya çıkışına dair bir tespit de bulunur ve yine benzer bir şekilde adaleti birbirlerine aşağı yukarı eş güçte olanların birbirleriyle uzlaşmak, bir tazminat yoluyla yeniden anlaşmak için gösterdikleri iyi niyet ve daha az güçlü olanların ise kendi aralarında bir uzlaşmaya zorlanması olarak tanımlamıştır⁴⁷. Etrafıca düşünülerek bakıldığında Nietzsche'nin adalet tariflerinde merkez kavramın "güç" kavramı olduğunu görürüz. Güçler arasındaki ilişkiler aracılığı ile tanımladığı adaletin çok kolay biçimde öce dönüşebilirliğine vurgu yapar ve aslında birçok yerde adına adalet denen şeyin yaldızının kazanması ile altına saklı oç kavramının ortaya çıkacağını belirtir⁴⁸. Kendisinden bir önceki neslin önemli düşünürlerinden Dühring'in, adaletin anayurdu nu tepkisel duygular alanında aramak gerektiğine dair düşüncesinin karşısına şu

³⁹ Yovel "Gay Science as Law: An Outline for a Nietzschean Jurisprudence", 6.

⁴⁰ Yovel, "Gay Science as Law: An Outline for a Nietzschean Jurisprudence", 26.

⁴¹ Sürü insanı: Nietzsche'nin üretimi bir kavram. Kendi değerlerini yaratamayan, bireysel özgürlüğünü ve düşüncelerini daha üstün bireylerin zihinlerine endekslemiş insanlar.

⁴² İng. Philosophy of language.

⁴³ İng. Linguistic philosophy.

⁴⁴ Nietzsche'nin orijinal Almanca metninde "Gerechtigkeit" şeklinde geçen kavram.

⁴⁵ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 12.

⁴⁶ Nietzsche, "İnsanca Pek İnsanca 1", 89.

⁴⁷ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 73.

⁴⁸ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 87.

fikri koyar: adalet tininin en son fethettiği alan tepkisel duygular alanıdır⁴⁹. J. S. Mill ise adaletin çeşitli dillerdeki etimolojisi üzerinden fayda prensibi aracılığı ile doğru ve fayda kavramları üzerinden bir senteze girişmiştir⁵⁰. Ve Nietzsche'ninki Mill'in belirlemeye çalıştığı'nın tersi yönde bir düşüncedir: ona göre, bin yıllardır Tanrının adaleti denilen şey dahi intikamdan ibarettir⁵¹.

Nietzsche'nin adalet kavramına bakış açısı son derece fizyolojik, biyolojik, seküler ve materyalisttir. Ona göre adalet, bir güç üstünlüğünün bulunmadığı ve başarısız bir savaşın karşılıklı zararlar vereceği yerde, anlaşma ve tarafların karşılıklı taleplerini pazarlık etme, yani bir tür sözleşme düşüncesinden doğar. İnsanlığın değerleri, kavramları ve imgeleri henüz yaratmaya başladığı bir çağda adalet kavramı bir takas işleminden doğmuştur: her iki taraf, kendilerinin ötekinden daha fazla değer verdiği şeyi alarak, karşı tarafı memnun eder. Yani adalet köken olarak bir misilleme ve takastan ibarettir; bununla birlikte hem şükran hem de intikam adaletine ait duygulardır⁵². Binlerce yıldır insanda, bencillik içermeyen eylemlerin adil eylemler olduğu görüntüsü oluşmuştur ve adalet de kendisine biçilen yüksek değeri işte bu görüntüden alır. Oysa bu eylemlerin başlangıçtaki -bu eylemler ilk ortaya çıktığı zamandaki- amaçları bambaşkadır.

Böyle Buyurdu Zerdüşt'ün "erdemliler üzerine" başlıklı bölümünde⁵³ Türkçeye genelde "haklı öç" diye çevrilen ve orijinal Almanca metinde⁵⁴ "Rache in der Gerechtigkeit" şeklinde geçen ifade "öç" anlamına gelen rache ve "adalet" anlamına gelen gerechtigkeit sözcüklerinden oluşur. Burada Nietzsche, Zerdüşt'ün ağzından "öç amaçlı adalet" demekten bıkmayı öğütler. Öç amaçlı adaletin kendisi yerine dile getirilmesinden bıkmayı öğütlemesinin gerekçesi üzerine düşününce aslında öç amaçlı adaletin kendisinin yapmacık olduğunu; daha doğru bir deyişle insan doğasından başka olduğunu görürüz. Ya da adalet ile öç kelimelerinin bir araya gelişi bir tür oksimorondur: öcün olduğu yerde adalet olmaz. Nietzsche'nin aynı metinde annenin çocuğuna olan karşılıksız sevgisinden; yani içgüdüden bahsedişine bakılırsa kendisi, adaletin bir tür içgüdü gibi çalışması gerektiğini düşünmektedir. Adalet ancak her türlü öç ve çıkardan beri olduğunda hakikate yaklaşabilir.

III. CEZA KAVRAMI

Nietzsche, cezanın⁵⁵ ne özünde ne de kökeninde caydırıcı bir işlevin yer aldığı, bu işlevin cezaya belirli şartlar altında sonradan eklenmeye çalışıldığını

⁴⁹ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 87.

⁵⁰ John Stuart Mill, *Utilitarianism*, (Batoche Books Kitchener. 2001), 46.

⁵¹ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 67.

⁵² Nietzsche, "İnsanca Pek İnsanca 1", 89.

⁵³ Nietzsche, "Böyle Buyurdu Zerdüşt", 112.

⁵⁴ Friedrich W. Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*. (The Project Gutenberg, 2003), 73.

⁵⁵ Nietzsche'nin orijinal Almanca metninde "Strafe" şeklinde geçen kavram.

iddia eder⁵⁶. Cezanın tarihine bakıldığında, Nietzsche'ye göre ceza, geçmiş tarih boyunca yalnızca öç alma amacıyla uygulanmıştır ve o, suçlunun başka türlü davranma ihtimali olmasına rağmen kabahatli davranarak cezayı hak ettiği fikrinin insanlık için çok yeni olduğunu düşünür⁵⁷. Ahlak soykütükçüleri olarak tanımladığı düşünürlerin cezanın tarihte bir amaç uğruna uygulandığı iddialarını eleştirir: cezada bir *causa fiendi*⁵⁸ olmadığını söyler. Günümüzde, ceza hukukuna hâkim olan ilkelere baktığımızda, cezalandırmanın amacı konusunda Roma Hukukundan gelen hukuk düzenlerinin birçoğunda ceza, caydırma ve ıslah amacı taşır; öç alma yasaktır. Ceza hukukunun temel ilkelerinden biri olan öç alma yasağının nedenlerinin sorgulanması gibi hukukun temel ilkelerinin ortaya çıkış sebepleri ve genel olarak nedenlerini sorgulamaya başladığımızda doğrudan hukuk felsefesinin alanına da girmiş oluruz. Hobbes'un Leviathan adlı eserinde de bahsettiği⁵⁹ öç alma yasağı neden ortaya çıkmış olabilir ve Nietzsche'nin insan-daki intikam duygusu ile olan mücadelesi bunun neresindedir?

Öyle görülüyor ki cezalandırma tekelinin devletin eline geçmesi ve bilhassa modern devletin oluşumu ile ceza hukukunda öç alma kaybolmuştur. Keza kanunilik ilkesi olarak bilinen, Roma çağındaki Latince ifadesi ile *nula poena sine lege*⁶⁰ yürürlükteki Türk Ceza Kanununun 2. maddesinde de yer alır ve cezalandırmayı *öç alma* güdüsünden arındırır. Buna göre kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez. J. S. Mill tarafından kuramsallaştırılan fayda prensibinin bugünkü uygulamalarda cezalandırmanın amacı bakımından temel ilke olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır: cezalandırmada maksimum fayda aranır⁶¹. Nietzsche, öç alma üzerine en etkili düşüncelerini *Böyle Buyurdu Zerdüş't* te sunar. İnsanın öçten kurtulmasının en yüksek umuda köprü ve uzun fırtınalardan sonraki gökkuşağı olduğunu söyler⁶². Kendini zaman zaman bir psikolog -hatta filozoflar içinde ilk psikolog⁶³- olarak tanımlayan Nietzsche'nin hukuk üzerine konuşurken suç, ceza gibi soyut felsefi kavramlarla intikam ve hınc gibi duygusal ve davranışsal kavramlar arasında ilişki kurması kaçınılmazdır⁶⁴.

Nietzsche, cezanın diğer -akışkan olan- öğesinin "anlam" olduğuna dikkat çeker ve o günkü Avrupa'da bunu anlamdan ziyade anlamlar birleşimi olarak görmenin gerekliliğini vurgular⁶⁵. Ceza, tarihi boyunca birçok amaca alet edilmiştir; bu tarihi

⁵⁶ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 12.

⁵⁷ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 64.

⁵⁸ Latince "asıl neden".

⁵⁹ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. Semih Lim, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 112.

⁶⁰ Latince "kanunsuz suç ve ceza olmaz".

⁶¹ Mill, "Utilitarianism", 103.

⁶² Nietzsche, "Böyle Buyurdu Zerdüş't", 117.

⁶³ Friedrich W. Nietzsche, Ecce Homo, Çev. Can Alkor (İstanbul: İthaki Yayınları, 2006), 119.

⁶⁴ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 85.

⁶⁵ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 84.

ortaya çıkarması ise oldukça zordur. Cezanın nedenini söyleyebilmek olanaksızdır; bunca çetrefilli bir tarihi olan bir kavramı tanımlamak da olanaksızlaşmıştır. Cezanın amaçsal anlamda birçok tipi vardır: zararsız kılma amaçlı ceza, daha fazla zararı önleme amaçlı ceza, bir duygu bozukluğunun yayılımını önlemek amacıyla yalıtım olarak ceza, korku salmak amaçlı ceza, suçlunun o zamana kadar nasıplendiği nimetlerin bedeli olarak ceza, yozlaşmaya yüz tutmuş bir öğenin elenmesi olarak ceza, şenlik olarak ceza, bellek oluşturma amaçlı ceza, suçluya ya da infazı izleyenlere ıslah amaçlı ceza, suçluyu mağdurun taşkın bir intikamından korumak için ceza, öcün doğal hali ile bir uzlaşma olarak ceza, iktidarın düşmanına karşı bir savaş ilanı ve alınan bir savaş önlemi olarak ceza. Nietzsche, cezanın yararlarını bu şekilde listeledikten sonra ceza alan suçlunun vicdan azabı çekerek pişmanlık yaşayacağına dair genel kanıya saldırır: gerçek vicdan azabının özellikle de suçlular ve mahkumlar arasında son derece az rastlanan bir şey olduğunu iddia eder. Ceza, insanda -ve aynı zamanda hayvanda da- korkuyu artırır, zekayı keskinleştirir ve arzulara hâkim olmayı sağlar. Nietzsche'ye göre ceza insanı elbette ehlileştirir ama asla daha iyi yapmaz⁶⁶.

IV. SUÇ KAVRAMI

Almanca "schuld" olan suç kavramına yine *Ahlakın Soykütüğü*nde, Almanca aynı kökten gelen *schulden* (borç) kavramı ile bir arada değinir. Ahlak soykütükçülerine hitaben suçun aslında borçtan geldiğini ima eder. Roma Hukukunun da kökenini oluşturan *on iki levha kanunlarına* yaptığı atıf ile borçluluğun; diğer bir deyişle suçluluğun tanımını yapar⁶⁷. Bu tanımları yine bir kavram arkeolojisi ile zenginleştirir; sözleşmelerin yaptırım gücü ile borçlu, sahibi olduğu bir şeyi alacaklıya rehin gösterir. Örneğin bedenini ya da eşini ya da özgürlüğünü, ebedi mutluluğunu, mezardaki huzurunu ve hatta yaşamını. Burada Antik Mısır'dan verdiği örnek oldukça çarpıcıdır: borçlunun cesedi mezarda bile alacaklı karşısında huzura kavuşamaz. On iki levha kanunun öncesi Eski Roma'da ise alacaklı alacağına karşılık olarak borçlunun bedeninden bir parçayı kesip alabilirdi. On iki levha kanununun bu kesilen parçanın boyutunun önemini olmadığına dair yeni maddesi ise Nietzsche'ye göre hukuk tarihi açısından bir tür ilerlemedir. Alacaklının borçluya verilen ceza sayesinde bir süreliğine efendiler hukukundan pay aldığını; borçlunun/suçlunun düştüğü hal ile kendisinin yükseldiği fikrine kapıldığını söyler ve hatta cezalandırma tekeli devletin elinde olduğu halde bile kazanım, borçlunun hırpalandığını ve aşağılandığını görmenin getirdiği duygudur. Ve tazminatı da bir zulüm güvencesi ve hakkı olarak tanımlar⁶⁸.

Nietzsche'nin diğer metinleri gibi bu metni de oldukça doğurgandır ve kendinden sonra gelen düşünürlerle ilham vermiştir. Örneğin *Ahlakın Soykütüğü* adlı eserinin ikin-

⁶⁶ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 85-86.

⁶⁷ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 67.

⁶⁸ Nietzsche, "Ahlakın Soykütüğü", 67.

ci bölümündeki bir pasajın⁶⁹, Michel Foucault tarafından kaleme alınmış *Hapishanenin Doğuşu* eserinin girişindeki Damien isimli mahkûmun -gerçek bir vakia olan- infaz edilişi anlatisına da ilham vermiş olabileceği ihtimal dahilinde görünmektedir. Foucault da söz konusu metinde suç ve cezanın soykütüğünü ve azap vermenin yarattığı duyguları; acı çektirmenin yarattığı hoşnutluğu bu pasaja benzer bir bakış açısı ile anlatır. Dahası kitabının amacının suç, ceza ve infazın tarihi ile cezalandırma erkinin ve o güne kadar ki bilimsel ve hukuki bütünün soyağacını çıkarmak olduğunu söyler; hukuk ve ceza usulü kurallarını sorgular⁷⁰. Suç ve borç arasındaki ilişkiye dönecek olursak, Nietzsche, sözleşmeler hukuku diye tanımladığı kavramsal dünyalar alanının suç, vicdan, ödev, ödevin kutsallığı kavramlarının beşiği olduğunu söylemiştir⁷¹.

Alacaklının (ya da mağdurun), borçluya (ya da suçluya) bir güç aracılığı ile verdiği acının alacaklı da yarattığı haz, söz konusu borç ile derecede takas edilebilir? Daha kısa bir ifadeyle acı ne ölçüde “borç” un telafisi olabilir? Nietzsche’nin suç kavramının tarihi üzerinden ulaştığı önemli sorulardan biri budur. Alacaklı ile borçlunun ait oldukları sınıfın ve toplumsal konumun, acı çektirmenin sağlayacağı haz konusunda belirleyici olduğunu savunur: acı çektirmek gerçek bir şölendir ve hatta sınıf düşüldükçe değeri de artar. Bunda eski insanlığın ahlakından ya da hukukundan gelen; insana bir içgüdü gibi yerleşmiş o şölen sevinçlerindeki zulmetme gereksiniminin etkili olduğu kanısındadır; insanca ve pek insanca bir ilke olarak, acı çekildiğini görmek iyi gelir ve acı çektirmek de çok iyi gelir, ona göre. İnsanın tarihinde zulümsüz şenlik yoktur ve insanlığın geldiği nokta içgüdülerinden ve tarihinden utanıp onu adeta halı altına saklama halidir. Aslında suçun ardında menfaat değil, Nietzsche’nin deyimiyle *kan istenci* ya da *bıçağın mutluluğa susaması* vardır⁷². Belki de Nietzsche bir şekilde duydu bunu ve insanın aşılması gereken bir şey olduğunu işte tam olarak bu yüzden söyledi: insanın tarihi ve güdüleri herkesin sandığından çok daha karanlıktır.

Suçun arındaki psikolojiye değinen Nietzsche’ye göre suçlu insanlar güç sahibidirler. Ona göre ancak güçlü ve hasta edilmiş insanlar suç işleyebilirler. Örnek olarak da Dostoyevski’nin tanıklığında Napolyon’u verir⁷³. Normalde suçlular suça toplum tarafından zorlanırlar ancak bazı üstün tipler bu zorlamadan başarı ile çıkar. Kendisini üstinsan ile canavar birleşimi⁷⁴ olarak gördüğü Napolyon’un aslında bir suçlu tipi olduğunu iddia eder. Aslında Napolyon toplum tarafından baştan çıkarılmıştır ve toplum onu bütün bu işlere zorlamıştır ama nihayetinde Napolyon bütün bu süreçten daha güçlü olarak -adeta bir imparator olarak- çıkmıştır.

⁶⁹ Nietzsche, “Ahlakın Soykütüğü”, 67.

⁷⁰ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev., Ali Kılıçbay. (İstanbul: İmge Kitabevi, 1992), 27.

⁷¹ Nietzsche, “Ahlakın Soykütüğü”, 92-93.

⁷² Nietzsche, “Böyle Buyurdu Zerdüş”, 56.

⁷³ Friedrich W. Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, Çev. Mustafa Tüzel. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 94-95.

⁷⁴ Nietzsche, “Ahlakın Soykütüğü”, 54.

V. İYİ KAVRAMI

Nietzsche'nin, yeniden değerlendirmek konusunda hedef aldığı temel kavramlardan biri olan “iyi”⁷⁵ kavramının, Roma Hukukundan beri *bona fide*⁷⁶ terimi içinde kendine yer bularak bütün hukuku ve hukuk tarihini baştan sona adeta işgal ettiğini görürüz. Bugün dahi Türk Medeni Hukuku “iyi niyet” ilkesi temelinden yaratır kendini⁷⁷. Platon'un yarattığı *saf tin* ve Kant'ın *kendi başına iyi*⁷⁸ kavramları Nietzsche için gelmiş geçmiş hataların en kötüsü, en uzun süreli yıpratıcı olanı, en tehlikeli dogmalarıdır⁷⁹. Nietzsche, doğada iyiliğin ve tarihte de adaletin bulunmadığını söyler⁸⁰. İyinin ve kötünün ötesine dair fikirlerinin de bu noktadan kaynaklandığını düşünebiliriz: doğada iyi yoktur. Esasında “iyi” kavramı zıt bir ikiliğin sonucudur: iyi-kötü ikiliği. Ve ahlakın mucitleri, bir bakıma bu ikiliği yaratmak suretiyle iyi kavramını yaratmışlardır. Nietzsche'nin ahlak eleştirisi, daha doğru bir ifade ile *ahlaköteciliği* de iyi kavramına duyduğu derin şüpheden kaynaklanır. Hukukun icadından beri, iyi kavramının hukuk içinde aldığı rolü düşündüğümüzde ahlakın mucitlerinin iyi kavramını yaratmak suretiyle aynı zamanda hukuka temel oluşturduklarını da söylemek yerinde olacaktır.

İnsanın tarihinde iyinin ilk defa nasıl ortaya çıkmış olabileceğini Tan Kızılıllı adlı eserinde⁸¹ anlatır Nietzsche. Bu anlatıya göre insan iyi olanı şu şekilde bulmuştur: korku ve acının egemen olduğu vahşi çağlarda insan av, soygun, baskın, dövme ve öldürmenin olağan ve kabileye faydalı sayıldığı bir dünyada yaşardı. Ancak güçten düştüğünde, hasta, hüzünlü ya da bıkkın olduğunda isteksiz ve hırsız hissetmekle *daha az zarar veren* -diğer bir deyişle de daha iyi- olurdu. Bu zayıf zamanlarda, zamanın ruhu gereği biyolojisine işli vahşiliği ve kötümserliği eylem yolu ile değil de sözsel olarak dışa vururdu. Normal şartlarda, başlangıçta bu zayıf bireyler küçümsenerek kabileden uzaklaştırılırken uzunca bir nesiller silsilesinin sonunda şiiresselikle ve tinsellikte yetkinleşerek kabilenin rahiplerine dönüşmüştür. Ve işte iyi denilen şey bu rahiplerin korku ve üzüntü dolu bir atmosferde, olağan olanı yerine getirememesi ve eyleyeme güçsüzlüğünün sözlü dışa vurumu olarak ortaya çıkmıştır.

İyi kavramı ile vicdan arasındaki ilişkinin genel kanının aksine olduğunu söyleyen Nietzsche “tüm iyi şeyler tüm zamanlar boyunca vicdana uygun mu

⁷⁵ Nietzsche'nin orijinal Almanca metninde “Gut” şeklinde geçen kavram.

⁷⁶ Latince “iyi niyet”.

⁷⁷ Türk Medeni Kanunu m.3: ...asıl olan iyi niyetin varlığıdır.

⁷⁸ Almanca “an sich, gut”. Kant bu kavramı “Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi” adlı yapıtında kullanır. (Immanuel Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, (Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2016), 12.

⁷⁹ Nietzsche, “İyinin ve Kötünün Ötesinde”, 3.

⁸⁰ Nietzsche, “Güç İstenci”, 417.

⁸¹ Friedrich W. Nietzsche, *Tan Kızılıllı*. Çev. Hüseyin Salıhoğlu ve Ümit Özdağ. (İstanbul: Imge Yayınevi, 2014), 46-47.

olmuştur sanıyorsunuz?” sorusunu sorarak bilimin tarihi üzerinden iyi ile vicdan arasında zorunlu bir ilişki kurulamayacağını söyler. Ona göre bilim iyi bir şey olmasına rağmen tarih boyunca tıpkı bir suçlu gibi kendini saklayarak ve bir kaçakçı gibi dolambaçlı yolları dolanarak bugüne gelmiştir⁸². Buradan Nietzsche'nin iyi kavramına bakışı ile ilgili olarak şunu söylemek mümkün görünüyor: vicdan ile “iyi” arasında mutlak bir nedensellik kurulamaz. İyi yoktur, *iyinin tarihi* ile bugünün “iyi” türleri vardır.

VI. SİYASET KAVRAMI

Siyaset⁸³ ile hukuk ilişkisi üzerine genel bir çıkarım yapmak istenirse hukuk ile güç arasındaki söz konusu ilişkinin, zoraki olarak siyaseti yarattığı sonucuna varabiliriz. Nietzsche elbette, hukukta olduğu gibi siyaset ile de sistematik bir uğraşı içine girmemiştir. Fakat hukukta olduğu gibi siyasette de kendinden sonra gelecek kuşaklara birçok orijinal düşüncenin yanında sağaltım gücü yüksek metinler bırakmıştır. Leo Strauss, 1971-1972 yıllarında St. Johns College'de *İyinin ve Kötünün Ötesinde* için verdiği seminerde Nietzsche hakkında “tüm kitapları politikayla ilgili olsa da Zerdüş'ten ya da diğer kitaplarından politikaya çıkan bir yol yoktur; bir filozof olarak Nietzsche temel politik konuları ele almaya mecbur kalmıştı; fakat zorunlu olarak muğlaktır.” der⁸⁴.

Nietzsche'nin 19. yüzyılın temel politik erdemleri olan özgürlük, eşitlik ve kardeşliğe ve bunlar üzerinden yaratılmış liberalizm, demokrasi, sosyalizm, komünizm ve anarşiye karşı olduğu açıktır. Fakat bunlardan sonra geriye ne kaldığı da bir muammadır. Nietzsche, demokratik hareketin insanı ortalama bir duruma getirerek onun değerini düşüreceğini düşünürdü⁸⁵. Onun sosyalizm eleştirilerini ise başta *sürü* kavramı üzerinden inceleyebiliriz; zira bu kavram Marx'taki *sınıfın* bir nevi Nietzsche'ci karşılığıdır. Toplumlaşma, kolektif olma Nietzsche için vasatlık anlamına geleceğinden; yaratma hasletinden yoksun ve ezberlerle var olan bir toplumsallık ortaya çıkacaktır. *İnsanca Pek İnsanca* adlı yapıtında sosyalizm için kapsamlı bir pasaj ayırmıştır ve kendisinden sadece 20 yıl sonra, başta Sovyetler Birliği olmak üzere çeşitli formlara bürünerek dünyayı kasıp kavuracak bu ideoloji için en kısa hali ile şunu söylemiştir: sosyalizm, her türlü devlet gücü yığılmasının tehlikesini son derece zalim ve etkin bir biçimde öğretmeye ve bu bakımdan bizzat devlete karşı güvensizlik uyandırmaya yarayabilir⁸⁶.

⁸² Friedrich W. Nietzsche, *İnsanca Pek İnsanca 2*. Çev. Mustafa Tüzel. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 43.

⁸³ Nietzsche'nin orijinal Almanca metninde “Politik” şeklinde geçen kavram.

⁸⁴ Leo Strauss, Nietzsche: İyinin ve Kötünün Ötesinde 1971-72'de Verilen Ders, Editörlük ve Sunuş: Mark Blitz, Çev. Özgüç Orhan, (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018), 173.

⁸⁵ Friedrich W. Nietzsche, İyinin ve Kötünün Ötesinde. Çev., Ahmet İnam. (İstanbul: Yorum Yayınevi, 2001), 49.

⁸⁶ Nietzsche, “İnsanca Pek İnsanca 1”, 301.

Aristoteles'in Politika adlı eserinde geçen o meşhur “devlete kim hâkim olacak” sorusu⁸⁷ halen hem hukuk hem de siyaset felsefesinin temel sorularından biridir. Bu soruyu şu seçeneklerle devam ettirir Aristoteles: halk mı, zenginler mi, erdemce ve kabiliyetçe seçkinler mi, erdemli kral mı yoksa tiranlar mı? Felsefe tarihinin bu önemli sorusuna Nietzsche çerçevesinden bakarsak şu iddia edilebilir: siyaset insanın en temel ve yaşamsal dürtüsü olan güç istencinin sosyal bir tezahürüdür. Ve devlete kimin hâkim olacağı bir güç mücadelesinin sonucunda ortaya çıkar zira siyasi öznelerin nihai amacının -doğal olarak- iktidar olmasının yanı sıra siyasetin tarihsel a priori içindeki serüveni de bu iddiayı doğrular niteliktedir. Tarih sahnesinde iz bırakmış siyasi öznelerin yaşam anlatılarının ortak kesişim kümesini alırsak sürekli tekrar eden bir takım kalıp vakalarla karşılaşırız: siyasi özneler her seferinde; başlangıçta gücü arzulamış, zamanla güç ile büyülenmiş, güce ulaştınca güç tarafından ele geçirilmiş ve nihayetinde de güç ile zehirlenmişlerdir. Yani siyasetin tarihsel anlattısının merkezinde güç kavramı vardır. Güç öyle bir şeydir ki Nietzsche'ye göre⁸⁸ her spesifik beden sahibi canlı, gücü öylesine ister ki uzayın tamamına hâkim olana dek sürer bu istenç. Güç ve siyaset arasındaki bu ilişki kaçınılmaz olarak siyaset ve hukuk arasındaki ilişkiyi yaratır. Böylece hukuk, olması gereken yerden -yani adalet ilke ve mantık gibi kökenlerden değil, bizzat siyasetin kendisinden doğmuş olur. Dolayısıyla Nietzsche bağlamında şunu söylemek mümkündür: güçten siyasete ve oradan da hukuka görünmez ve kaçınılması olanaksız görünen bir bağ vardır. Ve henüz ulaşılamamış o ideal hukuk; belki Kantçı bir tabirle “*kendinde hukuk*” bu bağın kırılması ile mümkündür.

SONUÇ

Hukuka ulaşmada yöntem, tıpkı ahlakta olduğu gibi tarihsel olarak değişip durmuştur: önceleri hukuka töreden ulaşan insan, daha geniş sosyal topluluklar kurmaya başladığında hukuka dinden ulaşmaya başlamıştır. Hukuka mantıktan ve ilkelerden ulaşmanın çağı ise insanın oldukça geniş tarih çizgisinin sadece son demlerini oluşturur. Hukuku tarihten soyutlamanın zarureti ya da sakıncası üzerine düşündüğümüzde hukuk felsefesinin derin dehlizlerine de ulaştığımız demektir. Sonuç olarak, eğer hukuku, sosyal ya da sözel bir bilim dalı olarak göreceksak diğer tüm bilimlere olan yaklaşımımızı ona da yapmak zorundayız; bilimin paradigma zıplamaları felsefe aracılığı ile olur. Filozof, bilimin çerçevesini önce bozar sonra yeniden kurar; bilimciler çalışmalarına bu defa o yeni çerçevenin içerisinde başlarlar. Nietzsche'nin hukuk anlayışının ve özellikle bu metinde ele alınan kavramlara getirdiği tanımların hukuk felsefesi tartışmalarına kayda değer katkılar sunabileceği düşünülmektedir zira hukukun güncel ve çözümsüz

⁸⁷ Aristoteles. Politika, Çev., Mete Tunçay, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975), 85 (1281a).

⁸⁸ Nietzsche, “Güç İstenci”, 316.

gibi görünen sorunlarına birçok gözle birlikte bakılmalıdır. Ve Nietzsche'nin hukuk karşısındaki soykütükçü yaklaşımı ve kültür ötesi - yani insanın üretimi olan kültürün, daha üst bir aşama için aşılması gerektiğini savunan- duruşu bu farklı bakışların içinde özgün bir yere sahip olabilir. Nietzsche'nin daha ötedeki bir kültüre ve daha ötedeki bir ahlaka ulaşma fikrinden, daha ötedeki bir hukuk düşüncesi çıkarılabilir. Bütün bu düşünceleri ortaya çıkarmak ve detaylandırmak, Nietzsche'nin hukukun kavramlarını tanımlarken yaptığı gibi gerçekliğe ve tarihe temas edilerek, insanı ve onu aşmayı merkeze alan bir anlayışla incelendiğinde mümkün görünmektedir.

Bu çalışmada, Nietzsche'nin hukukun ve hukuk felsefesinin temel kavramlarına getirdiği tanımlar ve bu kavramlar hakkındaki düşünceleri üzerinden, hukuk anlayışı yorumlanmaya çalışılmıştır. Nietzsche'nin hukuk anlayışının ve hukukun kavramlarına getirdiği tanımların, hukuk felsefesi ekollerinden hangisine tekabül ettiği ya da hukuk düşüncesi tarihinin tam olarak neresine konumlandırılabilirliği net olarak belli değilse de onun, hukuka ve onun kavramlarına karşı soykütükçü bakışını ve hukukun hangi formlarına karşı çıktığını görebiliyoruz. Örneğin, aşkın ve değişmez yüce değerlerin varlığı iddiasına dayanan hukuk türünü -en azından ahlak üzerinden- eleştirdiği açıktır; keza hukukun keyfi bir emredilmiş zorlama olmasını da kabullenmez. Hukukun nesnel ve evrensel bir gerçeklik olduğu fikrini reddeder; onun soykütükçü düşüncesine göre hukuk tarih boyunca yeniden ve yeniden inşa edilmiş insan üretimi bir olgudur. Hukukun yaratılması, bireyler arasındaki güç dinamiklerinin işlemesi yoluyla gerçekleşmiştir, Nietzsche'ci tabirle *güç istenci* yoluyla. Hukukun temel işlevlerinden biri, toplumun kendini koruma mekanizması olmaktır. Bunu belki de *sosyal kuram*⁸⁹ çerçevesinde değerlendirmek gerekiyor; Nietzsche'nin sosyal kuram çerçevesinde dünyaya etki ettiği kabul gören bir gerçektir ve dünyaya etki ettiğine göre hukuka da etki etmiş olmalıdır. *Tehlikeli belkinin*⁹⁰ filozofu olması dolayısıyla Nietzsche; hukukun ne olduğunu ya da ne olması gerektiğini değilse de hukukun ne olmadığını ve ne olmaması gerektiğini öğretebilir bize. Hukukun kendisini değil, soykütüğünün nasıl ortaya dökülebileceğini gösterebilir. Hukukun geleceğini değil, yer yüzünün anlamı olarak geleceğin idealini, *üstinsan kavramını* tarif edebilir. Hukukun, temel kavramlarının görece tarihinden ve farklı anlamlarından bahsedebilir. Bütün bunların sonucunda hukukun ne anlama geldiğine hukukun ne olmadığından, hukukun soykütüğünden, geleceğin ideali ve yer yüzünün anlamı olarak üstinsandan ve hukukun temel kavramlarının farklı gözlemlerle tanımlanmış farklı anlatılarından ulaşabiliriz.

⁸⁹ İng. Social Theory.

⁹⁰ Nietzsche bu ifadeyi İyinin ve Kötünün Ötesinde adlı eserinde geleceğin filozofları için kullanır (2001): 4. Derrida ise -kendisi geleceğin söz konusu filozoflarından biri olmasına rağmen- Nietzsche'yi böyle tanımlar (2007): 58: Tehlikeli Belkinin filozofu.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. *Politika*, Çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi, Birinci Basım, 1975.
- Balke, Friedrich. "From a Biopolitical Point of View: Nietzsche's Philosophy of Crime", *Nietzsche and Legal Theory Half Written Laws*, Edited by Peter Goodrich, and Mariana Valverde, (2006) 49-65.
- Bataille, Georges. *Nietzsche Üzerine*. Çev. Mukadder Yakupoğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, İkinci Basım, 2000.
- Beysan, Nazime "Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi". İstanbul: İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, 2008.
- Derrida, Jacques. *Nietzsche'nin Şöleni*. Çev. Ali Utku ve Mukadder Erkan. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 1. Basım, 2007.
- Diener, Keith W. "A Nietzschean Justification of Legal Realism", *The Open Ethics Journal*, 7 (2013): 1-8.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. Çev., Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Kitabevi, 1992.
- Goodrich, Peter and Valverde, Mariana. *Nietzsche and Legal Theory Half-Written Laws*, Routledge Taylor & Francis Group, 2005.
- Herbert L.A. Hart, *The Concept of Law*, New York: Oxford University Press, Second Edition, 1994.
- Hirsch, Ernst. *Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Dersleri*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2001.
- Hoad, T. F. *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*, Çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, 2007.
- Kant, Immanuel. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2016.
- Keyman, Selahattin. "Hukuki Pozitivizm", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 35 (1978): 17-56.
- Mill, John Stuart. *Utilitarianism- Chapter 5: On the Connection between Justice and Utility*, Batoche Books, Kitchener. 2001.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *Ahlakın Soykütüğü*. Çev., Zeynep Alangoya. İstanbul: Kabalcı Yayınları 1. Baskı, 2011.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *Also sprach Zarathustra*. The Project Gutenberg, Release Date: March 26, 2003 [eBook #7205] [Most recently updated: February 12, 2023].
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. Çev. Turan Oflazoğlu. İstanbul: Bilgi Yayınları 1. Baskı, 1964.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *Deccal*. Çev. Oruç Aruoba. İstanbul: İthaki Yayınları, 2. Basım, 2008.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *Ecce Homo*. Çev. Can Alkor. İstanbul: İthaki Yayınları, 2. Basım, 2006.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *Güç İstenci*. Çev. Sedat Umran. İstanbul: Birey Yayıncılık, 1. Baskı, 2002.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *İnsanca Pek İnsanca 1*. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: İthaki Yayınları 2. Baskı, 2007.

- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *İnsanca Pek İnsanca 2*. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2015.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. Çev. Ahmet İnam. İstanbul: Yorum Yayınevi, 2. Baskı, 2001.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *Putların Alacakaranlığı*. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, 2010.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *Tan Kızılığı*. Çev. Hüseyin Salihoğlu ve Ümit Özdağ. İstanbul: İmge Yayınevi, 5. Baskı, 2014.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *Yazılmamış Beş Kitap İçin Beş Önsöz*. Çev. G. Aytaç, İstanbul: Say Yayınları, 2005.
- Planck, W. *Nietzsche ve Varlık*, Çev. Cem Kılıçarslan, İstanbul: Mitra Yayınları, Birinci Basım, 2012.
- Radbruch, G. "Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law", Translated by B. L. Paulson and S. L. Paulson, *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 26, No. 1, Spring, (2006), 1-11.
- Riley, P. Nietzsche as a Philosopher of Law. In: Pattaro, E., Canale, D., Grossi, P., Hofmann, H., Riley, P. (eds) *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Springer, Dordrecht, (2009).
- Shapiro, Scott J. (2007). *The "Hart-Dworkin" Debate: A Short Guide for the Perplexed*. University of Michigan Public Law Working Paper No. 77.
- Strauss, Leo. *Nietzsche: İyinin ve Kötünün Ötesinde 1971-72'de Verilen Ders*, Editörlük ve Sunuş: Mark Blitz, Çev. Özgüç Orhan, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Sofokles. *Antigone*, Çev. Sabahattin Ali, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Wacks, Raymond. *Understanding Jurisprudence an Introduction to Legal Theory*, Oxford: Oxford University Press, Third Edition, 2012.
- Yovel, Jonathan. *Gay Science as Law: An Outline for a Nietzschean Jurisprudence*. Nietzsche and Legal Theory Half Written Laws, Edited by Peter Goodrich and Mariana Valverde, 23-48, 2005.